

PLATÓN: „Ústava“

in *Platónovy spisy IV.*, Praha: OIKOYMENH, 2003 (přel. F. Novotný)
Podobenství o slunci, úsečce a jeskyni, s. 234–253

d ~~dami, které mají za počátky předpoklady; diváci jsou sice nuceni dívat se na jejich předměty myšlením, a ne smysly, ale poněvadž pozorují ne z výše samého počátku, nýbrž ze stanovise předpokladů, proto se ti zdá, že při těch předmětech nedochází rozumového poznání, ačkoli jsou rozumu přístupné i se svým počátkem. Tu činnost geometrů a podobných odborníků nazýváš, jak se mi zdá, myšlením, ale ne rozuměním, pokládá je myšlení za něco uprostřed mezi míněním a rozumem.~~

e ~~Docela dobře jsi to pochopil. A tak uznej, že těm čtyřem úsekům odpovídají v duši tyto čtyři stavy, rozumové poznání nejhořejšímu, myšlení druhému, ke třetímu přidej věření a k poslednímu dohadování, a seřaď je v náležitém poměru podle zásady, že jim náleží taková míra jasnosti, jak velká míra pravdy náleží jejich předmětům.~~

~~Rozumím, uznávám a seřazuji, jak pravíš.~~

Knih sedmá

1. A nyní, pokračoval jsem, představ si rozdíl mezi duší vzdělanou a nevzdělanou tímto podobenstvím. Pomysli si lidi jako v podzemním obydlí, podobném jeskyni, jež má ke světlu otevřen dlouhý vchod zšíří celé jeskyně; v tomto obydlí již od dětství žijí spoutáni na nohou i na šíjích, takže zůstávají stále na téže místě a vidí jedinečně dopředu, ale nemohou otáčet hlavy, b protože jim pouta brání; vysoko a daleko vzadu za nimi hoří oheň a uprostřed mezi ohněm a spoutanými vězni jest nahoře příčná cesta, podél níž si myslí vystavěnou zídku na způsob přepážek, jaké mívají před sebou kejklíři a nad kterými ukazují své kousky.

Dobře.

c Mysli si pak, že podél této zídky chodí lidé a nosí všelijaké nářadí, přechnívající nad zídku, také podoby lidí a zvířat z kamene i ze dřeva i všelijak vyrobené, přičemž jedni z nosičů, 515 jak se podobá, mluví, druhí pak mlčí.

Divný jest ten tvůj obraz a divní věžňové.

Podobní nám, odpověděl jsem; neboť takoví lidé jistě by neviděli ze sebe samých ani ze svých druhů něco více než stíny vrhané ohněm na protější stěnu jeskyně.

Jak by také uviděli, když jsou nuceni držeti po celý život hlavu bez pohnutí?

b A co předměty nošené podél zídky? Neviděli by z nich právě tolik?

Ovšemže.

A kdyby mohli vespolek rozmlouvat, jistě by mysleli, že těmi jmény, která dávají tomu, co před sebou vidí, označují skutečné předměty.

Nutně.

A což kdyby to vězení odráželo od protějška i ozvěnu? Kdykoli by promluvil někdo z přecházejících nosičů, nemyslíš, že by pokládali za původ toho hlasu jedině právě ten přecházející stín?

Při Diovi, dozajista.

- c U takových lidí tedy, děl jsem, by veskrze za pravdu neplatilo nic jiného než stíny těch umělých věcí.

Docela nutně.

- Nuže pozoruj, jak by to asi bylo s jejich vyproštěním a vyléčením z pout a nerozumnosti, kdyby se jim ho přirozeně dostalo, a to takto. Jeden z nich jest vyproštěn z pout a přinucen náhle vstáti a otočiti šíji a jíti a hleděti vzhůru ke světlu. Z toho všeho by cítil bolest a pro mžitky v očích nebyl by schopen dívati se na ony předměty, jejichž stíny tenkrát viděl: co by asi řekl, kdyby mu někdo tvrdil, že tenkrát viděl jen přeludy, nyní však že zří správněji, jsa mnohem blíže skutečnosti a obrácen k předmětům skutečnějším, a kdyby ho nutil, ukazuje mu na každý z přecházejících předmětů, odpovídati na otázku, co to jest? Nemyslíš, že by byl v nesnázích a domníval se, že věci, které tehdy viděl, byly pravdivější než ty, které mu jsou nyní ukazovány?

Mnohem pravdivější.

- e 2. Nuže, a kdyby ho docela nutil hleděti do světla samého, že by ho bolely oči a že by se obracel a utíkal k tomu, nač se dovede dívati, a měl za to, že toto jest vskutku zřetelnější, než co se mu ukazuje?

Tak jest.

Kdyby pak jej někdo odtamtud násilím vlekl tím drsným a příkrým východem a dříve ho nepustil, až by ho vyvlekl na světlo sluneční, zdalipak by při tom vlečení netrpěl bolesti a nevzpouzel se, a když by přišel na světlo, zdalipak by jeho oči, zalité září, mohly viděti něco z toho, co by mu nyní bylo jmenováno skutečným světem?

Jistě ne, aspoň ne hned.

Ano, myslím, že by potřeboval si zvyknouti, kdyby chtěl uviděti, co jest nahoře. A nejprve by zíral nejsnáze na stíny a potom na obrazy lidí i ostatních předmětů zrcadlící se na vodních plochách, později pak na ty předměty samy; dále pak by snesl pohled na tělesa nebeská a na samu oblohu snáze v noci, kdy by se díval na světlo hvězd a měsíce, než ve dne na slunce a sluneční světlo.

Jak by ne?

Konečně pak, myslím, byl by s to, aby popatřil na slunce, ne na jeho ohrazy ve vodě nebo na nějaké jiné ploše, nýbrž na ně samo o sobě na jeho vlastním místě, a aby se podíval, jaké jest.

Nutně.

A potom již by si o něm učinil úsudek, že ono jest, co způsobuje roční počasí a oběh roků a všechno spravuje ve viditelném světě, a že jest nějak původcem i všeho toho, co viděli tam dole.

Patrně, že by k tomu potom došel.

A což když si vzpomene na své dřívější obydlí a na tamější vědění a tehdejší své spoluvězně, nemyslíš, že by sám sebe pokládal za šťastného pro tu změnu, oněch pak by litoval?

Ba jistě.

A jestliže měli tehdy mezi sebou zavedeny nějaké počty a pochvaly a dary pro toho, kdo by nejbystřeji viděl přecházející stíny a nejlépe si pamatoval, které z nich obyčejně chodily napřed, které pozadu a které pospolu, a podle toho byl nej- d schopnější předpovídati, co přijde, sotva by asi cítil po tom touhu a záviděl těm, kterým se u oněch dostává počt a mocných postavení; naopak jistě by mu bylo, jak praví Homér, že by tuze rád chtěl „jako nádeník sloužiti jinému, muži nemajetnému“¹³⁵ a raději by cokoli zakusil, než aby měl ony nejasné představy a oním způsobem žil; či nemyslíš?

Tak jest, odpověděl, myslím, že by raději všeho zakusil, než aby žil oním způsobem.

Uvaž i toto, děl jsem. Kdyby takový člověk sestoupil nazpět a posadil se na totéž místo, zdali by se mu oči nenaplnily tmou, když by náhle přišel ze slunce?

Ba jistě.

517 Tu pak, kdyby zase musel posuzovati ony stíny o závod s oněmi, kteří zůstali stále vězni, dokud má mžitky před očima a dříve, než by se mu oči uklidnily – a toto zvykání by netrvalo zrovna krátce –, zdalipak by nebyl k smíchu a zdali by se o něm neříkalo, že přišel z té cesty nahoru se zkaženým zrakem a že to nestojí ani za pokus choditi tam nahoru? A kdyby se někdo pokoušel je vyprošťovati z pout a vésti nahoru, zdalipak by ho nezabili, kdyby ho nějak mohli rukama uchopiti a zabít?

Dozajista.

b 3. Tento tedy obraz, milý Glaukóne, připojme celý k tomu, co bylo řečeno nahoře: prostor jevíci se zraku jest jako ten žalární příbytek a světlo ohně v něm hořícího je síla slunce; k tomu pokládej výstup nahoru a dívání se na věci nahoře za vzestoupení duše do pomyslné oblasti a nechybíš se mého mínění, když si je přeješ slyšeti. Bůh sám ví, zdali jest pravdivé. Nuže, jak já to vidím, jest to tak: v oboru poznání spatřuje se na konci, a to jen stěží, idea dobra, když však jest spatřena, jest c o ní souditi, že ona jest všemu původcem všeho pravého a krásného, neboť i ve světě viditelném zrodila světlo a jeho pána, slunce, i v oboru pomyslném, kde jest sama paní, poskytl lidem pravdu a rozum; ji musí spatřiti ten, kdo chce rozumně jednat, ať v soukromí, ať v obci.

Souhlasné mínění mám i já, ovšem pokud tu mohu mluvit.

d Nuže tedy, děl jsem, utvoř si souhlasné mínění i v této věci a nediv se, že ti, kdo došli až tam, nechtějí se starati o lidské věci, nýbrž jejich duše spějí vždy vzhůru a tam chtějí dlíti; to jest zajisté přirozené, jestliže se má ta věc podle vyloženého obrazu.

Ovšem, že to jest přirozené.

A dále se stává, že člověk, který přijde od dívání na věci božské do lidské bídy, neumí se zde chovati a jeví se velmi směšným, kdykoli jest nucen, dokud ještě špatně vidí a dříve, nežli si sdostatek zvykl přítomné tmě, na soudech nebo někde jinde zápasiti o stíny práva nebo o obrazy vrhající ty stíny a potýkati se o ně s názory lidí, kteří spravedlnosti samé nikdy nespátřili: myslíš, že to jeho chování je něco divného?

Ani dost málo to není divné.

Naopak, děl jsem, rozumný člověk by pamatoval, že jsou 518 dva druhy poruchy zraku, vznikající ze dvojí příčiny, když totiž přecházíme ze světla do tmy a ze tmy do světla. Tu pak uznáv, že totéž se děje i s duší, nesmál by se nerozvážně, kdykoli by uviděl, že některá jest zmatena a nedovede se na něco dívati, nýbrž přihlížel by k tomu, zdali přichází ze světlejšího života, a proto jest od nezvyklosti omráčena tmou, či jde ze stavu velké nevědomosti do světlejšího prostředí a jest naplněna třpytem většího jasu; tu pak by jistě tuto nazval šťastnou pro její stav a život, druhé pak by politoval; a kdyby se jí chtěl smáti, byl by jeho smích méně směšný a pochopitelnější nežli smích, který by si činil z duše přicházející shora ze světla.

Ba věru, zcela správně mluvíš.

4. Je-li toto pravda, musíme si tedy učiniti o těch věcech takovéto mínění: že vzdělání není něco takového, za jaké je někteří jeho učitelé vyhláshují. Říkají totiž, že do duše, ve které c není vědění, oni je vkládají, jako by vkládali zrak do slepých očí.

Ano, to říkají.

Avšak nynější naše přemýšlení ukazuje, že jako nebylo možno oči obracet ke světlu od tmy jinak než zároveň s celým tělem, tak také že jest s celou duší otáčeti od proměnného dění tuto mohutnost obsaženou v duši každého a ústrojí, kterým člověk nabývá poznání, až nabude takové síly, že vydrží se dívati na jsoucné a na nejjasnější ze jsoucna; to pak jest podle d našeho tvrzení dobro. Ano?

Ano.

Tedy výchovné umění by záleželo v otáčení právě tohoto ústrojí takovým způsobem, aby se provedlo co nejsnáze a s největším zdarem, nikoli v tom, aby tomu ústrojí zjednało schopnost viděti; tu schopnost již má, ale není správně obráceno a nehledí, kam by mělo: provést tento obrat, v tom záleží jeho úkol.

Podobá se.

Tu pak ostatní ctnosti, které bývají jmenovány a přičítány duši, zdají se býti jaksi blízké vlastnostem tělesným – neboť vskutku napřed v duši nejsou a teprve později bývají do ní vštěpovány zvykem a cvičením –, avšak ctnost rozumného myšlení náleží zcela jistě něčemu, jak se podobá, božštějšímu, co své schopnosti nikdy neztrácí, ale podle směru, kterým jest obráceno, stává se užitečným a prospěšným, nebo naopak ne-
519 užitečným a škodlivým. Či sis ještě nikdy nevšiml u lidí, o kterých se říká, že jsou sice špatní, ale chytří, jak pronikavě se dívá ta jejich duše a bystře vidí skrz naskrz to, k čemu jest obrácena? Ta patrně nemá špatného zraku, ale jest nucena sloužiti špatnosti, takže čím bystřeji hledí, tím více zla páše.

Ovšemže.

Avšak kdyby tato schopnost takovéto přirozenosti hned z mládí byla ořezávána a zbavena těch jakýchsi olověných
b koulí, náležejících do rodu proměnného dění, které k ní přirůstají naplňováním žaludku a rozkošnictvím i požitkářstvím toho způsobu a pak obracejí dolů zrak duše – kdyby se toho zbavila a obracela se k věcem pravdy, také ty by zcela bystře viděla – tatáž schopnost týchž lidí – právě tak, jako vidí ty věci, ke kterým jest nyní obrácena.

Podobá se pravdě.

A což tohle se nepodobá pravdě, ba nevyplývá nutně z předcházejícího, že by nikdy nemohli dokonale obec spravovati ani
c lidé nevzdělaní a pravdy neznalí, ani ti, kteří by byli nechávaní až do konce v samém vzdělávání? Oni proto ne, že nemají v ži-

votě jednoho cíle, ke kterému má směřovati všechno jejich konání soukromé i veřejné, druzí pak proto, že dobrovolně nebudou činni v praktickém životě, domnívajíce se, že ještě zaživa mají svůj pravý domov na ostrovech blažených.

Pravda.

Náš pak úkol, děl jsem, zakladatelů obce, jest násilím přivést ti lidi nejlepších přirozeností k té nauce, kterou jsme v předěšlém nazvali největší, aby totiž uviděli dobro a vystoupili po
d oné cestě vzhůru, a když by tam vystoupili a sdostatek je uviděli, nedovolovati jim to, co se nyní dovoluje.

Co to?

Aby tam zůstávali a zdráhali se sestupovati nazpět k oněm vězňům a neměli podílu v trudech a počtech u nich obvyklých, ať jsou nicotnější nebo vážnější.

Pak to bude od nás nespravedlivé, když učiníme, aby vedli horší život, ač by jim bylo možno vésti lepší?

5. Zapomněl jsi zase, příteli, že zákon nepečuje o to, aby se
e jedna třída v obci měla obzvláště dobře, nýbrž usiluje o to, aby tento stav nastal v celé obci; proto sjednocuje občany přemlouváním a i nucením působí, aby si vespolek udíleli z toho, co
520 prospěšného by jednotlivci dovedli pro celek dělati, a sám dělá v obci takové muže, nikoli aby dopouštěl každému oddávati se osobním zálibám, nýbrž aby jich sám užíval jakožto pouta mezi občanstvem.

Pravda; ano, na to jsem zapomněl.

Nuže hled, Glaukóne, že ani neublížíme našim filosofům, nýbrž budeme k nim mluvití spravedlivě, když je budeme nutiti, aby pečovali o ostatní a střežili jich. Řekneme jim totiž: filo-
b sofové, kteří se vyskytují v ostatních obcích, právem jsou osvobozeni od námah veřejné činnosti; neboť tam vyrůstají sami od sebe bez vůle ústavy platné v každé z nich a jest správné, že co jest samorostlé a neděkuje nikomu za pěstování, že také nemá chuť někomu spláceti pěstovné; avšak vás jsme vypěstovali my jako v úlech za správce i krále ve prospěch nás

- c samých i ostatní obce a jste lépe i dokonaleji než oni vychováni a spíše schopni zabývat se obojí činností. Musí tedy po řadě každý sestoupiti do příbytku ostatních a zvykati si viděti v temnu; neboť až si zvyknete, budete tisíckrát lépe než oni viděti a poznávati všechny jednotlivé obrazy, co jsou a co představují, protože jste uželi pravdivé skutečno krásna, spravedlnosti i dobra. A takto správa obce bude nám i vám skutečností a ne zdáním, jako tomu jest nyní u většiny obcí spravovaných od lidí, kteří vespolek bojují o stíny a sváří se o vládu, jako by to bylo nějaké veliké dobro. Avšak pravda má se snad jistě takto: ve které obci mužové k vládě určení mají nejméně chuti vládnouti, ta jest zcela jistě nejlépe a nejsvorněji spravována, ale ta, která dostane vládce opačné, naopak.

Ovšemže.

Nuže myslíš, že naši chovanci, slyšíce toto, nás neuposlechnou a nebudou chtít střídavě po řadě se účastniti prací v obci, všecken pak ostatní čas bydliti pospolu v neposkvrněné oblasti?

- e Nemožno, pravil; vždyť spravedlivý to dáme úkol jim, mužům spravedlivým. Jistě pak každý z nich bude přistupovati k vládě jako k nezbytnosti, právě naopak než nynější vladaři v jednotlivých obcích.

- 521 Ano, neboť jest tomu, příteli, takto: jestliže otevřeš mužům určeným k vládě život lepší, než jest vláda, jest možno, aby se ti uskutečnila obec dobře spravovaná; neboť v té jediné budou vlastní lidé opravdu bohatí, ne zlatem, nýbrž tím, čím má být bohat spokojený člověk, životem dobrým a rozumným. Pakli však přistupují k veřejné činnosti žebráci a lidé lačnější po soukromém obohacení, domnívajíce se, že odtamtud musí uchvacovati to blaho, pak ta dokonalá ústava není možná; neboť stává-li se vláda předmětem bojů, hubí taková domáčí a vnitřní válka jak původce samy, tak i ostatní obec.

Jistá pravda.

- b Nuže znáš nějaký jiný život pohrdající veřejnými úřady kromě života opravdové filosofie?

Při Diovi, nikoli.

Jistě pak jest třeba, aby se o vládu ucházeli lidé do ní neza milování; nebude-li tomu tak, strhne se boj mezi žárlivými soky.

Jak by ne?

Nuže, které jiné lidi budeš nutiti, aby se ujímali stráže obce, než ty, kteří nejlépe rozumějí zásadám nejlepší politiky a na druhé straně znají jiné hodnoty a lepší život než život politiků?

Žádné jiné.

~~6. Chceš-li tedy, budeme teď zkoumati, jakým způsobem se takoví mužové v obci zrodí a jak je lze vyvésti na světlo, tak jako podle pověstí někteří vystoupili z Hádu vzhůru mezi bohy.~~

~~Jakpak bych nechtěl?~~

~~To by, jak se samo sebou rozumí, nebyl jen tak „noc nebo den“ jako při hře střepinami,¹³⁶ nýbrž obrat duše z jakéhosi nočního dne do dne opravdového, na cestu ke jsoucnu, již nazveme pravou filosofií.~~

~~Ovšemže.~~

~~Není-li tedy třeba zkoumati, která z nauk má takovou moc?~~

~~Jak by ne?~~

~~Která by to tedy byla, Glaukóne, nauka, jež by táhla duši od proměnného dění ke jsoucnu? Přitom si hned vzpomínám: neřekli jsme, že jest nezbytně třeba, aby se tito mužové v mladém věku evičili pro válku?~~

~~Ano, řekli jsme.~~

~~Musí tedy nauka, které hledáme, míti v sobě vedle onoho znaku i tento.~~

~~Co to?~~

~~Aby nebyla neužitečná mužům bojovníkům.~~

~~Ovšem, to jest třeba, ať je-li to možné.~~

~~V gymnastice pak a v múseice jsme je vzdělávali už výše.~~

~~Tak jest.~~

~~A gymnastika se bezpochyby zabývá tím, co vzniká a hyne, neboť dožírá na rozvoj a bynutí těla.~~